

เจ้าชีวิต เจ้าสรรพสิ่ง: การก่อร่างภาพลักษณ์สมัยใหม่ของสถาบันกษัตริย์สยาม

Lords of Things: The Fashioning of the Siamese Monarchy's Modern image

ชนัญญ์ เมฆหมอก¹

หนังสือ “เจ้าชีวิต เจ้าสรรพสิ่ง: การก่อร่างภาพลักษณ์สมัยใหม่ของสถาบันกษัตริย์สยาม” แปลจาก Lords of Things: The Fashioning of the Siamese Monarchy's Modern Image (2002) ปรับปรุงมาจากวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกของ Maurizio Peleggi ศาสตราจารย์ที่ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยแห่งชาติสิงคโปร์ (NUS) ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ศิลปะและการสร้างภาพแทนในประวัติศาสตร์ (historical representation) มีข้อเสนอหลักว่าชนชั้นนำราชสำนักสยามในเวลานั้นได้สร้างความรับรู้เกี่ยวกับตนเองชุดใหม่ขึ้นมาทั้งในแง่ปัจเจกบุคคลและในแง่กลุ่มทางสังคม โดยมีที่มาจากความต้องการที่จะลูถึงสถานภาพและอำนาจในเวทีโลกสากลช่วงปลายศตวรรษที่ 19 ผ่านการประดิษฐ์สร้างภาพลักษณ์ใหม่ (แบบตะวันตก) ในเรื่องเครื่องแต่งกาย สภาพความเป็นอยู่ พื้นที่การเมืองแบบใหม่ ดังปรากฏการบริโภคศิลปกรรมแบบตะวันตกขนานใหญ่ในช่วงเวลาดังกล่าว ทั้งเรื่องของการซื้องานศิลปะ การอุปถัมภ์จิตรกรและสถาปนิกจากตะวันตก รวมถึงการสร้างสถาปัตยกรรมต่าง ๆ แบบตะวันตก ซึ่งพบได้ว่ามีความแตกต่างไปจากยุคก่อน

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาขามานุษยวิทยา.

หน้าอย่างชัดเจน ดังจะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงจากการรับอิทธิพลจากจีนซึ่งเป็นรูปแบบพระราชนิยมในสมัยรัชกาลที่ 3 มาเป็นการรับอิทธิพลจากตะวันตกตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 การเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์เชิงสาธารณะของชนชั้นนำสยามดังกล่าวมิใช่ผลพลอยได้จากกระบวนการปฏิรูปการปกครองและการปฏิรูปเชิงสถาบันที่เกิดขึ้นในภาพกว้างเท่านั้น แต่เป็นองค์ประกอบสำคัญในการยืนยันสถานะความ “ศิวิไลซ์” และการอ้างความเป็นผู้นำ “แห่งชาติ” ที่สืบเนื่องต่อมามากกว่า (หน้า 6)

ข้อเสนอของหนังสือเล่มนี้สอดคล้องไปกับกระแสความคิดเกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์สยามใหม่ที่แตกต่างไปจากการศึกษาประวัติศาสตร์กระแสหลักของสยามในช่วงเวลาดังกล่าวที่มีมุมมองว่าความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของสยามเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยให้ความสำคัญกับบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นหลัก ในเรื่องของการปฏิรูปประเทศและการสร้างความทันสมัยให้กับสยาม ซึ่งความคิดเช่นนี้ได้รับอิทธิพลมาจากทฤษฎีการสร้างคามทันสมัย (modernization theory) ที่ครอบงำวงการสังคมศาสตร์ในช่วงปี 1950-1960 ดังพบว่าการสถาปนาการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์ให้ราชวงศ์จักรีมีบทบาทเป็นชนชั้นนำชาตินิยม ดังพบว่าการยกย่องกรมพระยาดำรงราชานุภาพให้เป็น “พระบิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย” และมีการดำเนินรอยตามแนวทางความคิดในงานของพระองค์สืบต่อมา ทั้งที่จริงงานชิ้นนี้กลับเสนอว่า เมื่อเปรียบเทียบกับประวัติศาสตร์ยุโรป นโยบายสร้างความทันสมัยในสมัยรัชกาลที่ 5 มีความใกล้เคียงกับการสร้างรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในศตวรรษที่ 17 มากกว่าการก่อกำเนิดรัฐชาติสมัยใหม่ในศตวรรษที่ 19 โดยเป้าหมายหลักของการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นการสถาปนาอำนาจของสถาบันกษัตริย์ขึ้นเหนือดินแดนของชาติ² งานชิ้นนี้เกิดขึ้นมาเพื่อหักล้างความคิดที่ว่ารัชกาลที่ 5 เป็นผู้พลิกโฉมสยามให้ทันสมัย (สำหรับกลุ่มที่มีความคิดแบบกษัตริย์นิยม) ทั้งที่จริงมันเกิดขึ้นจากบริบททางเศรษฐกิจการเมือง และสังคมวัฒนธรรมในขณะนั้นต่างหากที่ทำให้เราต้องปรับตัว

ในแง่ของกรอบคิดในการศึกษา สามารถแบ่งคร่าว ๆ ได้เป็น 3 ส่วน คือ 1. การประดิษฐ์สร้างประเพณี (invention of tradition) ของ Eric Hobsbawm นักประวัติศาสตร์ชาวอเมริกัน โดยแสดงให้เห็นว่าในช่วง ค.ศ. 1870-1917 เป็นยุคที่การสร้างประเพณีประดิษฐ์ในที่ต่าง ๆ กำลังเฟื่องฟู เช่นเดียวกับสยามที่มีความพิสดารของประเพณีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสถาบันกษัตริย์ 2. นาฏลักษณ์ทางการเมือง (political theatrics) ที่ประยุกต์มาจากความคิดเรื่อง นาฏรัฐ (theatre state) ของ Clifford Geertz นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน ผ่านการจัดพิธีเฉลิมฉลองอย่างตระการตาในพื้นที่โล่งกว้างโดยมีฉากหลังเป็นสถาปัตยกรรมที่อลังการ (ดูได้จากภาพถ่ายการเฉลิมฉลองและชุมนุมเฉลิมพระเกียรติในวาระต่าง ๆ) ซึ่งเป็นการไหลเวียนทางวัฒนธรรมแบบข้ามพรมแดน เป็นการนำเสนอภาพแทนของการสร้างความทันสมัยของผู้ปกครองที่มีการลอกเลียนแบบกัน อย่างในกรณีของสยามก็แสดงให้เห็นว่าเป็นการแสดงให้เห็นว่าตนมีสถานะทัดเทียมกับชนชั้นที่ปกครองยุโรป โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแสดงตนว่าเป็นผู้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากวัฒนธรรมแบบวิกตอเรียน (เขตวัฒนธรรมแบบวิกตอเรียน) จากอังกฤษ และ 3. กระบวนการปรับเปลี่ยนสถานะสมัยใหม่ให้เป็นของท้องถิ่น

²

ดู ประเด็นนี้ละเอียดได้ใน Winichakul, 1997.

(localized modernities) อันเกิดจากพลังของโลกาภิวัตน์ผ่านระบบทุนนิยมและระบอบอาณานิคม³ ดังพบว่าการสร้างภาพลักษณ์เชิงสถานะแบบสมัยใหม่ของสถาบันกษัตริย์สยามเป็นผลมาจากการเปลี่ยนเครื่องหมายแสดงความศรัทธาให้กลายเป็นของท้องถิ่นผ่านการหยิบยืมและปรับเปลี่ยนสิ่งที่นำเข้ามาจากต่างชาติทั้งวัตถุทางวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ให้กลายเป็นของสยาม

กรอบคิดข้างต้นถูกนำมาใช้อธิบายหลักฐานและผู้เขียนได้สร้างข้อถกเถียงทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญมาก คือ การบ่มเพาะอัตลักษณ์และวัฒนธรรมแห่งชาติกับการเผยแพร่ความทรงจำทางประวัติศาสตร์ในเชิงสาธารณะผ่านสัญลักษณ์ รัฐพิธี อนุสาวรีย์ และพิพิธภัณฑ์ โดยระดมหลักฐานจำนวนมากทั้งเอกสารชั้นต้น, เอกสารชั้นรอง, และวัตถุทางวัฒนธรรมหลากหลายชนิดทั้งภาพถ่ายและงานศิลปกรรมอื่น ๆ รวมถึงขนบธรรมเนียมปฏิบัติแบบใหม่ที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ช่วงปลายศตวรรษที่ 19 ถึงต้นศตวรรษที่ 20 อันมีผลสืบเนื่องถึงการสร้างสถานะสมัยใหม่ทางสังคมในประเทศไทยและความเข้าใจทั่วไปที่ผู้คนมีต่อสถาบันกษัตริย์ ซึ่งงานศึกษาลักษณะนี้ยังไม่เคยมีงานศึกษาใดได้เคยทำมาก่อน Peleggi ได้เสนอ concept ว่าด้วย เจ้าชีวิต เจ้าสรรพสิ่ง (lords of things) ที่สะท้อนถึงรูปแบบของวัตถุและรูปแบบเชิงสัญลักษณ์ที่สถาบันกษัตริย์ใช้เพื่อยืนยันอำนาจและสิทธิธรรมทั้งในส่วนที่เกิดขึ้นจริงและที่ถวิลหา ที่จะให้เห็นว่าสถาบันมีความ "ศิวิไลซ์" ในความคิดแบบโลกสากลนิยม (cosmopolitanism)

นอกจากนี้ยังเสนอว่า ภาวะสมัยใหม่ (modernity) ในช่วงศตวรรษที่ 19 เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้รัชกาลที่ 5 จำเป็นต้องสร้างและนำเสนอตัวตนและภาพลักษณ์ของราชสำนักให้เป็นแบบสมัยใหม่เช่นเดียวกับชาติอื่น ๆ ในยุโรป และชาติอื่น ๆ เช่น เจ้าในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วง ค.ศ. 1870-1914 ในกรณีของสยามจะพบการอวดแสดงสถานะบารมีผ่านการครอบครองวัตถุสิ่งของนานาเพื่อสถาปนาอำนาจเหนือชนชั้นนำ (ที่มีอิทธิพลสูงยิ่งในขณะนั้น) และไพร่ฟ้าที่กำลังขยับสถานะในช่วงที่ระบบศักดินากำลังสั่นคลอนอันเป็นผลมาจากการเผชิญหน้ากับลัทธิล่าอาณานิคม กล่าวคือ เงื่อนไขทางเชื้อชาติและสถานะทางสังคมของสถาบันกษัตริย์สยามไม่สามารถเชื่อมโยงตัวเองกับราชวงศ์ยุโรปผ่านการแต่งงานเพื่อให้มีสถานะเท่าเทียมได้ ราชสำนักสยามจึงใช้วิธีการบริโภครูปเพื่อแสดงความเป็นพวกเดียวกันกับราชวงศ์ตะวันตก ทำให้แบบแผนการบริโภคเปลี่ยนจากการบริโภคเพื่อสร้างเสริมบารมี (prestige consumption) มาเป็นการบริโภคเพื่ออวดแสดงสถานะ (conspicuous consumption) ซึ่งในที่สุดก็เกิดความย้อนแย้งทางรสนิยมและการบริโภคระหว่างสยามกับโลกตะวันตก

ประเด็นที่น่าสนใจในบทวิเคราะห์จากหลักฐานต่าง ๆ ที่นำมาประกอบการเขียนได้แสดงให้เห็นการปรับเปลี่ยนภาพลักษณ์ของสถาบันกษัตริย์ที่แต่เดิมถูกยึดโยงอยู่กับคติของพราหมณ์-ฮินดู ที่กษัตริย์มีสถานะเป็นดังสมมติเทพ⁴ มาเป็น "กระฎุมพีตามธรรมเนียมตะวันตก" จากการผลักดันภาพลักษณ์แบบสมัยใหม่ที่ชน

³ ประเด็นนี้สามารถศึกษาเพิ่มเติมได้ใน Friedman (1994) และ Appadurai (2011) เป็นต้น.

⁴ แต่เดิมการศึกษาเกี่ยวกับรัฐโบราณในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มักแสดงให้เห็นการได้รับอิทธิพลจากกระบวนการการตาภิวัตน์ (Indianization) และจีนานิวัตน์ (Sinicization) เป็นหลัก แต่มีการเปลี่ยนแปลงกระบวนการทัศน์เมื่อเกิดกระแสโลกาภิวัตน์ (globalization) ที่ท้องถิ่นต้องปรับตัวเข้ากับกระแสการไหลข้ามทางวัฒนธรรมจนกลายมาเป็นท้องถิ่นนิยม (localization) ดู พิเชฐ สายพันธ์ (2564) ประกอบ.

ชั้นนาราชสำนักสยามในช่วงเวลานั้นได้สร้างความรับรู้เกี่ยวกับตนเองชุดใหม่ขึ้นมาโดยมีที่สำคัญคือการเข้าถึงสถานภาพและอำนาจในเวทีสากล ด้วยการสร้างภาพลักษณ์แบบใหม่ การแต่งกายแบบใหม่ การสร้างพื้นที่เมือง/ที่อยู่ แบบใหม่ เพื่อแสดงให้เห็นว่าตนนั้นทันสมัย ซึ่งในท้ายที่สุด เมื่อผ่านช่วงเวลาของการปฏิรูปในสมัยรัชกาลที่ 5 มาถึงสมัยรัชกาลที่ 9 กลับมีการรื้อฟื้นคติคือการรื้อฟื้นบารมีแบบสมมติเทพที่เคยถูกตัดทอนลงในสมัยรัชกาลที่ 5 มาใช้อย่างรุนแรงอีกครั้ง ดังพบว่าภาพแทนของรัชกาลที่ 5 ในพื้นที่สาธารณะก็กลายเป็นภาพประติมาศักดิ์สิทธิ์จากการที่สื่อนำเสนอสนิยมและวิถีชีวิตของพระองค์ท่านเพื่อเป็นตัวแบบให้กับชนชั้นกลางใหม่ ซึ่งเกิดขึ้นจากลัทธิพิธีบูชาในยุคหลังและเป็นปรากฏการณ์ที่ราชสำนักเองมิได้ยอมรับอย่างเป็นทางการ หากก็ไม่ห้ามปรามด้วยเช่นกัน

รายการอ้างอิง

- เมาริตซีโอ เปเลจจี. (2566). *เจ้าชีวิต เจ้าสรรพสิ่ง: การก่อร่างภาพลักษณ์สมัยใหม่ของสถาบันกษัตริย์สยาม* [Lords of Things: The Fashioning of the Siamese Monarchy's Modern image].
วิริสา กิตติคุณเสรี, แปล. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน.
- พิเชษฐ สายพันธ์. (2564). *มานุษยวิทยาอุษาคเนย์* [The Anthropology of Southeast Asia]. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- Appadurai, Arjun. (2011). *Modernity At Large: Cultural Dimensions of Globalization*.
Minnesota: University of Minnesota Press.
- Friedman, Jonathan. (1994). *Cultural Identity and Global Process*. California: SAGE Publications Ltd.
- Winichakul, Thongchai. (1997). *Siam Mapped: A History of the Geo-Body of a Nation*.
Hawaii: University of Hawaii Press.